

Elżbieta Opłowska, Steffi Marung

Wędrująca granica... : wpływ Unii Europejskiej na wyobrażenia przestrzeni

Pogranicze. Polish Borderland Studies 2/2, 229-232

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wędrująca granica... Wpływ Unii Europejskiej na wyobrażenia przestrzeni

Elżbieta Opiłowska¹

Link do artykułu:

http://pogranicze.uni.opole.pl/biblioteka/docs/tom2/opilowska_t2n2.pdf

Standard cytowania:

Opiłowska, E. (2014). Wędrująca granica... Wpływ Unii Europejskiej na wyobrażenia przestrzeni. *Pogranicze. Polish Borderlands Studies*, t. 2, nr 2, s. 229-232.

Die wandernde Grenze. Die EU, Polen und der Wandel politischer Räume, 1990–2010, Steffi Marung, Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, Göttingen 2013 (recenzja).

Od kilku dekad badania granic i regionów pogranicza cieszą się zainteresowaniem naukowców różnych dyscyplin – geografii politycznej, historii, politologii, socjologii i kulturoznawstwa. Na początku granice postrzegane były przede wszystkim jako linie oddzielające suwerenne państwa i narody. Wraz z rozwojem współpracy transgranicznej, obszary pogranicza zaczęto traktować jako dynamiczne przestrzenie współpracy, komunikacji i transformacji, a granice jako przeszkody w przepływie towarów, usług i ludzi. Procesy europeizacji i globalizacji wprowadziły także nowe paradygmaty badawcze w analizie granic, do których należy koncepcja transnarodowości (Vertovec 2012; Faist 2004; Krzyżowski i Urbańska 2010). Publikacja Steffi Marung wpisuje się w tę nową domenę badawczą i stanowi pierwszy tom serii *Transnarodowa historia (Transnationale Geschichte)*, wydawanej przez Michaela Geyera (Uniwersytet w Chicago) i Matthiasa Middella (Uniwersytet w Lipsku).

Książka *Wędrująca granica...* (400 stron) jest efektem pracy doktorskiej obronionej na Uniwersytecie Lipskim. Może ona z pewnością zaciekać polskiego czytelnika, gdyż nasz kraj oraz granica polsko-ukraińska są obiektem dociekań autorki. Bez wątplenia zaletą książki jest analiza procesów europeizacji i terytorializacji prowadzona na trzech poziomach – europejskim, narodowym i regionalnym. Autorka stawia pytanie o politykę i poetykę przestrzeni w UE w dobie globalizacji i transnacionalizacji: w jaki sposób i poprzez jakie środki semantyczne przestrzenie polityczne są wyobrażane, porządkowane i kreowane w procesach społecznej interpretacji? (Marung 2013: 21). Kim są aktorzy procesu uprzestrzennienia (*Verräumlichung*)? Jaki skutek miało przesunięcie zewnętrznych granic UE na wschód i południe na postrzeganie przestrzeni politycznej UE?

1 Dr Elżbieta Opiłowska – adiunkt w Katedrze Nauk Społecznych i Ekonomii Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy’ego Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego (opilowska@wbz.uni.wroc.pl).

Trudno jest publikację Steffi Marung przyporządkować do jednej dziedziny badawczej. Sama autorka reprezentuje podejście interdyscyplinarne i odwołuje się do trzech nurtów badawczych – historii integracji europejskiej, historycznych badań procesów uprzestrzennienia politycznego jako wyniku tzw. „zwrotu przestrzennego” oraz geografii politycznej/geografii kulturowej. Struktura pracy jest przejrzysta. Książka składa się z pięciu rozdziałów: wstępu, w którym został przedstawiony stan badań oraz wyjaśnione główne pojęcia, trzech głównych części, ułożonych analogicznie do trzech poziomów analizy (supranarodowej, narodowej i regionalnej) oraz wniosków i podsumowania. Spis literatury (23 strony) zawiera publikacje niemieckie, anglojęzyczne, ale także odwołuje się do polskich autorów (m.in. Halecki, Jedlicki, Kochanowski, Kurcz, Tazbir), co niewątpliwie jest zaletą książki. Materiał źródłowy, poza publikacjami, tworzą dokumenty UE odnoszące się do reżimu granicznego, polityki migracyjnej i Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS), przemówienia polskich polityków, dokumenty, komunikaty i umowy dotyczące polityki europejskiej oraz polityki wschodniej m.in. Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, polskiej ambasady w Brukseli oraz biura Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS) w Warszawie, a także wywiady eksperckie.

Kluczową rolę w narracji autorki stanowią trzy pojęcia, przedstawione w pierwszym rozdziale: EUropeizacja, którą Steffi Marung konsekwentnie odróżnia od europeizacji², misja cywilizacyjna oraz przestrzeń dopełniająca (*Ergänzungsraum*). Zapożyczony z badań postkolonialnych termin „misja cywilizacyjna” został przeniesiony na poziom polityki unijnej wobec krajów kandydujących do UE (jak np. Polska przed 2004 rokiem) i odnosi się do modernizacji, transferu polityk, ale także wartości, norm i wzorców społecznych, które były warunkiem przystąpienia do Wspólnoty. Ciekawym pojęciem jest „przestrzeń dopełniająca”, figura semantyczna związana z historiografią XIX wieku i misją cywilizacyjną imperiów kolonialnych. Autorka odnosi to pojęcie do polityki sąsiedztwa UE wobec krajów południowych i wschodnich. Tak, jak w okresie podbojów kolonialnych imperia tworzyły przestrzenie dopełniające – zaplecza, gwarantujące potęgę militarną i gospodarczą, podobnie teraz UE poprzez politykę wobec krajów sąsiedzkich próbuje stworzyć strefę buforową na granicach zewnętrznych, która ma na celu zapewnienie bezpieczeństwa (Marung 2013: 50) oraz np. dostępu do surowców i taniej siły roboczej bez konieczności przyjmowania tych krajów w struktury UE. W ten sposób Unia chce wzmacniać swoją pozycję w ładzie światowym.

W drugim rozdziale Steffi Marung bardzo umiejętnie i w oparciu o bogatą literaturę przedmiotu i źródła analizuje na poziomie supranarodowym rozwój ochrony granic, polityki wizowej i migracyjnej wraz z rozszerzeniem strefy Schengen oraz związane z tymi procesami dyskursy m.in. wokół terminu „twierdzy Europa” (*Fortress Europe*), bezpieczeństwa granic zewnętrznych i siły normatywnej UE. Kariera pojęcia „zarządzanie granicami”, które wyparło „ochronę granic”, ukazuje również zmianę samej polityki UE wobec napływu migrantów (s. 62). Zamiast restrykcyjnie blokować napływ migrantów do UE, Komisja Europejska odkryła, że sprawne zarządzanie polityką migracyjną może wypełnić deficyty na europejskim rynku pracy (s. 127).

2 Autorka analizuje proces EUropeizacji, czyli wpływu jaki Unia Europejska ma na kraje członkowskie oraz sąsiedzkie i skutecznie odróżnia to pojęcie (graficznie poprzez stosowanie na początku wyrazu skrótu UE „EUropäisierung”) od europeizacji, czyli szerszego pojmowania roli Europy/cywilizacji europejskiej w świecie.

Trzeci rozdział dotyczy analizy polskich wizji Europy. I choć ramy czasowe publikacji dotyczą lat 1990-2010, to w tym rozdziale autorka sięga daleko wstecz do historycznych debat wokół kształtu i roli Polski w Europie („Polska piastowska vs. jagiellońska”, Polska jako przedmurze chrześcijaństwa, forpocza cywilizacji europejskiej oraz pomost między Wschodem a Zachodem) a także stosunku do Kresów. Według autorki, doświadczenie historyczne Polski, jak również zmiana roli z *outsidera* na *insidera* w UE, wykształciła szczególny stosunek do wschodnich sąsiadów – „misję cywilizacyjną *à la polonaise*” (s. 222). Misja ta nie jest imperialna, ale polega na udzielaniu pomocy w modernizacji i rozwoju krajów wschodnich, w szczególności Ukrainy. Zdaniem autorki, Polska wykształciła dwa rodzaje symboliki – wobec UE podkreśla swoje doświadczenie na Kresach i chce być postrzegana jako lider Europy Środkowo-Wschodniej; natomiast w stosunku do Ukrainy na pierwszy plan wysuwa swoją przynależność do Europy Zachodniej i sukcesy w procesie transformacji (s. 345).

Czwarty rozdział to analiza na poziomie regionalnym, dotycząca wyobrażeń przestrzennych na granicy polsko-ukraińskiej w latach 2000-2004. Po przystąpieniu Polski do UE granica polsko-ukraińska stała się jednocześnie zewnętrzną granicą Wspólnoty. W nowej sytuacji geopolitycznej także aktorzy regionalni musieli na nowo określić swoje miejsce oraz znaleźć rozwiązania dla lokalnych problemów. Steffi Marung argumentuje, że sposób, w jaki aktorzy regionalni sięgali po zewnętrzne zasoby materialne i symboliczne (nie tylko z UE), był ważnym elementem kształtowania reżimu granicznego i kreowania symboliki „przestrzeni dopełniających” (s. 271). Tworzenie europejskiego sąsiedztwa rozpoczęło się na granicy polsko-ukraińskiej przed przystąpieniem Polski do UE i oficjalnym powstaniem EPS, a prekursorem europeizacji Ukrainy była brytyjska agencja pomocy rozwojowej: *Department for International Development* (DFID) (s. 272), która udzielała pomocy technicznej, funkcjonowała jako mediator zachodnich wartości i miała przygotować zarówno aktorów państwowych, jak i społecznych do nowej sytuacji geopolitycznej (przesunięcie granicy). Ponadto, autorka śledzi rozwój organizacji pozarządowych, który nastąpił przede wszystkim dzięki wsparciu fundacji amerykańskich. Następnie Steffi Marung analizuje działania Polsko-Ukraińskiej Agencji Rozwoju i Regionalnego oraz Domu Europy w Lublinie. Z wywiadów i analizy dokumentów strategicznych wynika, że pogranicze polsko-ukraińskie postrzegane jest jako wspólna przestrzeń, zintegrowana historycznie, językowo oraz kulturowo. Ukraińscy aktorzy są jednak rozczarowani skalą pomocy ze strony UE, o co po części obwiniają Polskę.

Analiza na poziomie regionalnym wydaje się być jednak najsłabszą częścią książki. Pisząc o projekcie wyobrażeń przestrzeni na poziomie regionalnym, autorka odwołuje się albo do aktorów zewnętrznych (DFID), albo do aktorów wspieranych przez rządy centralne lub programy UE (Polsko-Ukraińskiej Agencji Rozwoju i Regionalnego, Domu Europy). Brakuje w tym rozdziale analizy prawdziwych transgranicznych sieci współpracy i społecznych elit, choć takie było przecież założenie autorki (s. 23 i 271).

Steffi Marung wykazała się znajomością literatury przedmiotu, do której się odwołuje i którą szeroko analizuje w każdym rozdziale publikacji. Jednakże w gąszczu pojęć, cytowań i parafraz trudno jest odnaleźć linię przewodnią oraz narrację i argumentację samej autorki. Dlatego też, mimo obszernej analizy literatury przedmiotu, książka nie jest łatwą lekturą. W rozdziale podsumowującym zabrakło syntezy porównawczej wniosków z analizy na trzech poziomach, co z pewnością

wzbogaciłoby prezentowaną publikację. Mimo powyższych mankamentów, książka Steffi Marung jest z pewnością ważną pozycją dla badaczy regionów pogranicza, studiów europejskich czy stosunków polsko-ukraińskich.

Literatura:

Faist, T. (2004). Towards a Political Sociology of Transnationalization: The State of the Art. in Migration Research. *Archives Européennes de Sociologie*, t. 45 nr 3.

Krzyżowski, Ł., Urbańska, S. (red.). (2010). *Mozaiki przestrzeni transnarodowych*. Kraków: Nomos.

Marung, S. (2013). *Die wandernde Grenze. Die EU, Polen und der Wandel politischer Räume, 1990–2010*. Göttingen: Steffi Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG.

Vertovec, S. (2012). *Transnarodowość*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.